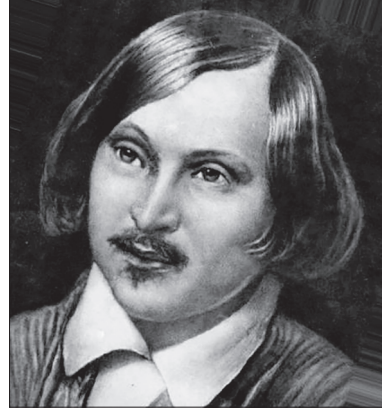

◆ Ədəbi tələlər

QOQOL

Ölümündən sonra “xoşbəxt olan” yazıçı

O, həssas, tez sınıan, həyata qətiyyənlə uyğunlaşa bilməyən, gündəlik çətinliklər qarşısında aciz qalan bir insan idi. Görkəmli yazıçı olmasına baxmayaraq, şəxsi evi belə yox idi. O, kahin həyatı yaşayırdı. Əslində, bütün həyatı yalqızlıq içində keçmişdi. Böyük yazıçının ölümündən sonra yalnız şinel, kürk və tuffiləri qalmışdı. Amma çox az adam bilir ki, Qoqol ölüm ayağında Peterburq Universitetinin yoxsul tələbələrinin xeyrinə vəsiyyətlə yazmışdı. Və adətli üzrə zərfin içində onlar üçün 2000 rubl ayırmışdı. Öz cibində isə, cəmi 197 rubl 47 qəpik vardı.

“Qoqolun xeyirxahlığının misli yox idi”, - qrafer Fyodr İordan qeydlərində yazırdı. Qoqol ehtiyac içində olan gənc yazıçılara, rəssamlara, musiqiçilərə gizlicə kömək edirdi.

“Bu sirr nə mənim sağlığımnda açılmalıdır, nə də mən öləndən sonra”, - 1844-cü ildə o, dostlarına yazırdı. Ölümünə 4 ay qalmış - 1851-ci ilin payızında Qoqol yaxın dostu Osip Vodyanski ilə söhbətində kömək etdiyi rəssamın adını çəkdi: “Mən Şevçenkonu istedadlı sənətkar kimi tanıyıram; şadam ki, onun işlərinin qaydaya düşməsində mənim də rolum olub”.

Bu, Qoqolun yeganə etirafı idi.

Uşaqılıq illəri

Nikolay Vasilyeviç Qoqol 1809-cu il martın 19-da Malorusiyanın Poltava quberniyasında, Soroçi qəsəbəsində anadan olub. Nikolayı Müqəddəs Nikolanın şərəfinə adlandırmışdılar. O, Qoqol-Yanovski zadəgan nəslinə mənsub idi.

Mariya İvanovna və Vasili Afanasyeviçin 12 övladından ancaq beşi sağ qalmışdı. Onların heç birinə analarının nadir gözəlliyindən pay düşmənmişdi. Amma bu, heç kimi narahat etməirdi, valideynləri təlaşa salan onların bədəcə zəif, xəstəhal olmaları idi. Bu da uşaqlara irsən atadan keçmişdi.

Vasili İvanoviç taleyin bu gərđişiylə barışa bilmirdi. 5 yaşlı qızının ölümündən sonra o, çölə getmiş, yağışdan sonra nəm olan torpağın üstünə

üzüqoyulu düşmüşdü. Huşsuz vəziyyətdə bütün gecəni orda qalmışdı. Onu yalnız səhəri gün tapmışdılar. Bu hadisədən sonra Vasili İvanoviç ağır sətəlcəm olmuş və 47 yaşında dünyasını dəyişmişdi. Onun yeganə sağ qalmış oğlu Nikolayın 16 yaşı vardı. O, Nejiniski liseyində oxuyurdu.

Qoqolun anası Mariya İvanovna ağır xasiyyətli qadın idi. Daim gərgin olur, narahatlıq keçirirdi. Uşaqlarının ölümü onun psixikasına dərin təsir etmişdi. Qadın özünü çox qəribə aparır, adamlara deyirdi ki, onun oğlu müasir kəşflərin müəllifidir. Mariya İvanovnanın ailəsində bir neçə ruhi xəstə olmuşdu, çox güman ki, bəzi qəribə xüsusiyyətlər ona irsən keçmişdi.

Atanın ölümü bütün ailə üçün ağır zərbə idi. İndi ailənin qayğısını Nikolay çəkməli idi. Anası ona pərəstiş edir, onu dahi adlandırır. Oğlunun gələcəyinə inandığından, qara gün üçün yığdığı sonuncu pullarını onun gimnaziya təhsilinə sərf etmişdi.

Nikolay çox da çalışqan tələbə deyildi, amma güclü hafizəsi vardı. Dərsləri asanlıqla yadda saxlayırdı. Xüsusilə rəsm və şifahi rus ədəbiyyatı dərslərindəki uğurlar onun sinifdən-sinfə keçməsinə kömək edirdi.

Bundan başqa, Qoqolun təsviri incəsənətə və aktyorluq sənətinə də böyük marağı vardı. Gimnaziyaçıların sevimli məşğuliyyəti olan həvəskar teatrın yaradıcılarından biri də Qoqol idi. O, tamaşaların həm rejissoru, həm rəssamı, həm də baş rolların istedadlı aktyoru idi. Tamaşalar üçün səhnəcikləri çox zaman özü yazırdı.

Qoqol hələ gimnaziyada oxuyanda xalqın danışq dilində işlənən sözləri toplamağa və xalq mahnılarının mətnlərini yazıya almağa başlayıb. Yazıçı həyatı boyu xalq poeziya incilərini, mənəvi abidələri yazıya almaqla məşğul olub.

Məktəb təhsilindən az-çox əxz etdiklərini Qoqol yoldaşlarının çevrəsində özünütəhsillə tamamlamağa çalışırdı. Bu çevrəyə Gerasim Visotski, Aleksandr Danilevski, Nikolay Prokopoviç, Nestor Kukolnik və b. daxil idi. Gənclərin ədəbi maraqları üst-üstə düşürdü.

Orta məktəbi bitirdikdən sonra gələcək yazıçı Sankt-Peterburqa gedib dövlət qulluğunda işə başlayır. Sonra təhsil ocaqlarının birində müəllimlik edir. Bu dövrdə Qoqol Jukovski, Pletnev və sonralar onun yaradıcılığına böyük təsir göstərmiş Puşkinlə tanış olur. Qoqol özünü dahi şairin şagirdi və davamçısı hesab edirdi. Onun ədəbi zövqünün formalaşmasında Puşkinlə yanaşı, dekabristlərin nəsr və romantik poeziyanın da rolu olmuşdu.

Yaradıcılığı

1831-32-ci illərdə Qoqolun Ukrayna folklorundan bəhrələnərək yazdığı "Dikanka yaxınlığındakı bir xutorda axşamlar" kitabı çapdan çıxır. Müəllifinə böyük uğur gətirən əsəri Puşkin rus ədəbiyyatında qeyri-adi hadisə adlandırır. Qoqol bu əsərdə rus oxucusuna xalq həyatının heyvətəmiz dünyasını açmışdı.

1832-33-cü illər Qoqol üçün sınaq mərhələsi olur. Bu dövr həyatın təlqin etdiyi yeni mövzu və obrazların israrlı axtarışlarıyla keçir. 1835-ci ildə ona daha böyük şöhrət gətirən iki povestlər toplusu ("Mirqorod" və "Arabeski") nəşr edilir. Eyni zamanda, yazıçı Peterburq mövzusuna həsr etdiyi əsərlər silsiləsini davam etdirir. Peterburq mərhələsi silsiləsindən ən əhəmiyyətli əsər "Şinel" povestidir.

1836-cı ildə Qoqolun yerli zadəgan və məmurları amansızcasına məsxərəyə qoyduğu "Müfəttiş" komediyasının debütü olur. Komediyanın personajları o dövrün Rusiyası üçün xarakterik idi və tamaşanı seyr edən tamaşaçı düşünürdü ki, müəllif məhz onların şəhərini, məmurlarını, mülkədar

və polislerini lağa qoyur. Amma tamaşanı heç də hər kəs müsbət qarşılamır. Məmur bürokratiyasının nümayəndələri tamaşanı öz reputasiyalarına təhlükə kimi görürdülər. Jurnallarda, qəzetlərdə Qoqolu həqiqəti təhrif etməkdə suçlayan məqalələr yazılırdı.

Tənqidi rəylər Qoqolu sarsıdır, əsəblərini zədələyirdi. Sonrakı illərdə o, pyesin kompozisiyası və qəhrəmanlarının obrazları üzərində yorulmadan işləyir. 1841-ci ildə yenidən işlənmiş pyes ayrıca kitab şəklində çap edilir. Amma bu variantı da yazıçı mükəmməl hesab etmir. Yalnız pyesin altıncı variantını

1842-ci ildə öz əsərlərinin 4-cü cildinə daxil edir. Amma tamaşanın tamamilə yeni neələri səbəbindən yalnız 28 ildən sonra tamaşaya qoyulur.

1836-cı ilin Avropaya səyahətə h ü d u d l a r ı keçirir. Almaniya, sa, Çexiya, daha qalır. Bu müddət dəfə - 1839-40 və də vətənə qayıdır. yazıçını dərinən canlar” əsərinin də bu dövrə təsadüf mündən az əvvəl ona ğı təklif etmişdi; Qoqol bu qəddəs vəsiyyəti”

1842-ci ildə öz əsərlərinin 4-cü cildinə daxil edir. Amma tamaşanın tamamilə yeni neələri səbəbindən yalnız 28 ildən sonra tamaşaya qoyulur.

1842-ci ildə öz əsərlərinin 4-cü cildinə daxil edir. Amma tamaşanın tamamilə yeni neələri səbəbindən yalnız 28 ildən sonra tamaşaya qoyulur. yayında Qoqol çıxır və ölkənin xaricində 12 il İsveçrə, Fransa, Çexiya, daha qalır. Bu müddət dəfə - 1839-40 və də vətənə qayıdır. yazıçını dərinən canlar” əsərinin də bu dövrə təsadüf mündən az əvvəl ona ğı təklif etmişdi; Qoqol bu qəddəs vəsiyyəti”

Böyük əks-səda yaradan “Ölü canlar” əsərinin təəssüratı daha dərin olur. Əsər Qoqol və oxucular arasında anlaşılmazlıqların yaşanmasına səbəb olur. Ədalətsizliklərlə barışa bilməyən yazıçı əsərdə feodal-təhkimçi Rusiyanı ifşa edirdi. Oxucular iki qismə ayrılmışdı. Ədəbi gənclik Qoqolu dəstəkləyir, cəmiyyətin mühafizəkar qismi isə, onu vətəninə böhtan atmaqda ittiham edirdi. Yazıçı özünə bəraət qazandırmaq və rus həyatı barədə öz gerçək nöqtəyi-nəzərini ortaya qoymaq üçün “Dostlarla yazışmalardan seçmələr” kitabını nəşr etdirir. Yazıçının əsərdə dilə gətirdiyi mühafizəkar ideyaları, Belinski başda olmaqla, Qərbyönümlü rus radikallarına xoş gəlir. Həmin ərəfədə öz ictimai-siyasi baxışlarını kəskin surətdə dəyişmiş Belinski Qoqolu öz ideallarına xəyanət etməkdə suçlayırdı.

Sol tərəfdarların Qoqola təzyiqləri get-gedə artırdı. Yaxın dostlarından belə kəskin reaksiya gözləməyən Qoqol sarsılır və ruhdan düşürdü. Yazıçı özünə gəlmək və “Ölü canlar” əsərinin ikinci hissəsini yazmaq üçün dinin dəstəyinə ümid bağlayırdı. Onun fikrincə, ikinci hissə anlaşılmazlıqları tamamilə çözəcəkdi. Qoqol ikinci cildde Qərbyönümlü ədəbiyyatçıların etirazına rəğmən, Rusiyanın yalnız zehni və mənəvi cılızlıqdan ibarət olmadığını göstərmək istəyirdi. Əsərin müsbət obrazlarla tamamlamaq istəyən yazıçı rus ruhunun gözəlliyini qələmə almaq fikrindəydi. Amma Qoqolun mənəvi və fiziki gücü tükənmişdi. Vətəndən uzaqda qapalı həyat tərzini, əsəb gərginliyi, fiziki cəhətdən zəif olması onun yaradıcılığını dolğun həyat təəssüratları ilə rabitədən məhrum edirdi.

1852-ci ilin əvvəlində Qoqol yenidən ruhi sarsıntı keçirir. Yeməkdən və tibbi müdaxilədən tamamilə imtina edən yazıçının vəziyyəti gün-gündən pisləşirdi. Gecələrin birində, növbəti böhran vaxtı o, bütün əlyazmalarını, o cümlədən

“Ölü canlar”ın redaktə olunmuş ikinci hissəsini yandırır. (İkinci hissənin yarımçıq vəziyyətdə olan 7 fəslə qorunub). Bu hadisədən az sonra Qoqol dünyasını dəyişir.

Onun ölümü haqqında cürbəcür fərziyyələr dolaşırdı. Bəzi araşdırmaçılar deyir ki, sadəcə sözlə kəndlilərin həyatını dəyişə bilməyəcəyini anlayan yazıçı bununla cəmiyyətə meydan oxudu - yeməkdən imtina edərək şüurlu şəkildə ölməyə getdi. Bu, yazıçı qəhrəmanlığı idi. “Bu ölümün şifrəsini açanlar üçün həyatda çox çətin olacaq”, - dahinin ölümündən sarsılmış Turgenev belə demişdi.

Qoqol və qadınlar

Qoqol zahirən çirkin adam idi, bəlkə də onun komplekslərinin başlıca səbəbi bu idi. Həyata fərqli baxdığından və kasıb yaşamağa vərdiş etdiyindən ailə qurmamışdı.

“Mən iddia edə bilmərəm ki, o, çox valehedici idi, amma onda digərlərində tapa bilmədiyim bir özəllik vardı - o, həmişə olduğundan daha yaxşı insan olmaq istəyirdi. Hər cür tövsiyəni, qınağı, - kim tərəfindən deyilməsindən asılı olmayaraq minnətdarlıqla qəbul edirdi”, - imperatriçanın freylinası Aleksandra Smirnova-Rosset öz ürək dostu haqqında belə deyirdi.

Aleksandra Smirnova o dövrün çox məşhur yazıçıları ilə tanış idi. Onu Puşkinin, Jukovskinin, Lermontovun, Vyazemskinin, Qoqolun ilham pərisi adlandırırdılar.

Qoqolu Smirnovayla Jukovski tanış etmişdi. Gözəl xanım ilk baxışdan Qoqolun ürəyini fəth etmişdi. Onları bir-birinə incə hisslər bağlayırdı. Ancaq ona - bu parlaq, zəkalı qadına Qoqol öz ürəyini açırdı. “O, mənim tanıdığım rus qadınlarının incisidir”, - deyən Qoqol Aleksandraya olan heyranlığını gizləməirdi. Planlarını ancaq onunla bölüşür, əsərlərini ilk öncə ona oxuyurdu.

Qoqol Rossetlə məktublaşır, sənətlə bağlı düşüncələrini, duyğularını bölüşürdü. Yeri gəlmişkən, “Ölü canlar” əsərini Aleksandrının Kaluqadakı evində yazmışdı.

Aleksandra qeydlərində yazır ki, 1852-ci ilin yanvarında Qoqol “Ölü canlar”ın ikinci cildinin yeni - doqquzuncu fəslini ona oxumağa verir. Eyni zamanda, əsərin süjeti və məzmunu haqqında kim-səyə söz deməməsini xahiş edir. Aleksandra Osipovna heyrət içindəydi. Qoqol Platonovun general qızı Ulya Betrişovaya məhəbbətini parlaq boyalarla, böyük səmimiyyətlə təsvir etmişdi. Axı tənqidçilərin fikrincə, Qoqol qadın rollarının öhdəsindən gələ bilmirdi. Yeri gəlmişkən, əsərin doqquzuncu fəslində qədər tapılmayıb.

Qoqol Aleksandrani böyük məhəbbətlə sevirdi, ancaq hissləri barədə danışmağa cəsəret etməirdi. Qız hiss edirdi ki, Qoqol onu sevirdi, ancaq onu da anlayırdı ki, bu adam onun üçün uğurlu seçim deyil. Ona görə onların arasında heç bir ciddi münasibətdən söhbət gedə bilməzdi.

Aleksandra Xarici İşlər Nazirliyinin varlı və nüfuzlu məmuru Nikolay Smirnova ərə gedir. Smirnovun Moskva ətrafında malikanəsi vardı. Aleksandra onu sevmirdi, ancaq qızın üç kiçik qardaşı qarşısında öhdəlikləri vardı.

Qoqolun Aleksandraya olan məhəbbətindən bütün yüksək cəmiyyət xəbərdar idi. Onların platonik münasibətlərini çoxu yanlış yerə yozurdu. Aleksandra özü bu münasibətləri belə xarakterizə edirdi: "Kişi və qadın arasında nadir rast gəlinə biləcək müstəsna, işıqlı dostluq". Bu hisslər Nikolay Vasilyeviçin yaradıcılığını bəsləyir, canlandırır.

Dahi yazıçı şəxsi həyatını sirr kimi saxlayırdı. Deyilənə görə, o, sevgidən qorxurdu. Günlərin birində Aleksandra "Müfəttiş"in müəllifinin sirrini açır: "Siz axı deyəsən mənə aşıqsınız!" Qoqol özünü itirir və qaçır...

Ərə getdikdən sonra Aleksandra tənha olduğunu daha dərindən anlayır. O görür ki, bu evlilik qayğısızca vaxt keçirməkdən başqa bir şey deyil. Yüksək cəmiyyət xanımlarının maraqları ona primitiv görünürdü. Özünə ruhən yaxın və doğma hesab etdiyi Qoqolun varlığıyla ovunurdu. Qoqol Avropaya getdikdən sonra özünü çox tənha hiss edən Aleksandra onun ardınca İtaliyaya, Fransaya qədər getmişdi.

Onlar birlikdə Avropanın küçələrini, meydanlarını dolaşır, ədəbiyyat haqqında danışır, ayrılıq dəmi gəldikdə isə məktublar aralarında körpü olurdu. Qoqolun Aleksandraya göndərdiyi 65 məktub qorunub saxlanılıb. "Ölü canlar" üzərində işləyəndə Qoqol dostundan onun ərinin qubernator olduğu Kaluqa şəhərinin məmurlarını ətraflı təsvir etməsini xahiş edirdi. Dünyanın ədalətsizliyini görmək və nəyisə dəyişmək gücündə olmadığını hiss etmək bu çox ağırlı idi.

Qoqol yaxın dostu Aleksandr Danilevskiyə məktubunda etiraf edirdi ki, sevgidən qorxur, belə ki, təbiət etibarilə elə həssasdır ki, məhəbbəti bir andaca alova çevrilib onu külə döndərə bilər.

İllər keçəndən sonra Qoqol dostlarına deyəcəkdi ki, ən çətin, ən ümitsiz vaxtlarında ən böyük təsəllisi Aleksandra olub. Qoqol Aleksandraya yazırdı: "Bizi bir-birimizə bağlayan sevgi hissi ali və müqəddəsdir. Bu sevgi hər cür zahiri yardımlardan yüksəkdə duran mənəvi köməyə əsaslanır".

1845-ci ildə Aleksandranın xahişilə imperator Qoqola üç il ərzində ayda 1000 rubl məbləğində təqaüd ayrılmasına sərəncam verir.

Yüksək cəmiyyətdə Qoqol və A. Smirnovanın münasibətləri barədə şayiələr gəzirdi. Bu söz-söhbətlərdən təsirlənən imperatriça hətta iki ay Aleksandranı saraya yaxın buraxmır. Aleksandranın əriylə də münasibətləri korlanmışdı. İnsanlar zaman və məsafənin manevra ola bilmədiyini platonik məhəbbəti anlamaq iqtidarında deyildilər.

Kaluqa qubernatorunun arvadının hər addımını izləyirdilər. Qoqolla Aleksandra görüşə bilməyəndə yazışmalar köməyə gəlirdi. Qoqol dedi-qodulardan gileylənən rəfiqəsini sakitləşdirərək deyirdi: "Qeybət insan deyil, şeytan uydurur. İnsan boşluqdan və ya ağılsızlıqdan hər cür kəlməni dilə gətirir. İnsanlara olan etibarımızı itirməmək üçün onları Allahın buyurduğu kimi görməliyik. Bizə yaşamaq çətinidir, çünki hərəkətlərimizi senator deyil, rüşvətlə satın ala bilməyəcəyimiz və fərqli baxışları olan insanlar mühakimə edir".

Qəribədir ki, Aleksandra “Ölü canlar” əsərinin ikinci cildinin yandırıldığını əvvəlcədən yuxuda görmüş və qəribə yuxusunu dostuna danışmışdı. O, yuxusunu “çevrilmə” adlandıraraq “Ölü canlar”ın sevgi və güc qaynağına çevrilməsini arzulamışdı.

Aleksandra ömrünün sonuna qədər Qoqolun yanında oldu, ancaq ona yalnız dostluq münasibəti bəslədi.

Qadınlara qarşı münasibətdə utancaq olan yazıçıya sevgisini etiraf edən yeganə qadın Mariya Sinelnikova idi. Mariya Qoqolun xalası qızıydı, çox erkən ailə qurmuşdu, amma ailə həyatı alınmayan xanım ərindən ayrılıb Xarkovdakı malikanəsinə köçmüşdü. Zəngin və müstəqil Mariya Sinelnikovanın üzünə yüksək cəmiyyətin bütün qapıları açıq idi.

1851-ci ildə Qoqol anası və kiçik bacısı Olqayla təsadüfən Mariyaya qonaq gedir. Qohumlar uzun illərdən sonra bir-birini sanki yenidən kəşf edirlər.

Mariya onun yumşaq xarakterinə, həssas, kövrək qəlbinə heyran olur. Yəqin ki, kişilərdə məhz bu həssaslığı tapa bilmirdi.

Qoqol bir neçə gün Mariyanın evində qonaq qalır. Qoqol gedəndən sonra Mariya onun otağının qapısını bağlayır və heç kimi oraya buraxmır. Otaqda Qoqolla bağlı xatirələr qorunurdu.

Sonralar Mariya etiraf edirdi ki, o, Qoqolun öz doğmalarına olan qayğısından mütəəssir olmuşdu: “Mən görürdüm ki, o, tez-tez kasıb komalarına baş çəkib ehtiyaclarıyla maraqlanır, Moskvadan yoxsullara kömək üçün pul göndərirdi... Mən onun işgüzarlığına heyran idim, ədəbiyyatla bağlı işlərdən vaxt tapıb malikanənin qayğılarıyla da maraqlanırdı. Halbuki, hələ gənc ikən öz payını ana və bacısına bağışlamışdı... Ağac əkirdi, xalça üçün eskizlər çəkirdi... Hər yerdə onun əl əməyinin izlərini görmək olardı”.

Mariyanın dedikləri onunla Qoqol arasında olan yazışmalara maraq oyadır, amma təəssüf ki, onları əldə etmək mümkün olmayıb. Sinelnikova tədqiqatçıların məktubların üzünü köçürmək haqqında xahişinə rədd cavabı verib. “O məktublar yalnız mənə məxsusdur”, - deyən qadın heç kimi o sirlə aləmə yaxın buraxmayıb.

Mariya ölənə qədər Qoqolun vəfatından sonra sifariş verdiyi matəm üzüyünü barmağından çıxarmadı. Bu, almaz qaşlı bir üzük idi. İç tərəfində “N. Qoqolun ölümü - 1852, 21 fev.” yazılmışdı. Üzüyün qaşının içində Mariya sevgilisinin saçının telini saxlayırdı.

Sinelnikovanın matəm üzüyü Poltava Diyarşünaslıq Muzeyində saxlanılır. Sinelnikovanın varisi Olqa Soşalskayanın dediyinə görə, bu üzük nəsildən-nəslə ötürülüb.

“Bilirəm ki, mən öləndən sonra mənim adım məndən xoşbəxt olacaq”, - ölümündən az əvvəl Nikolay Vasilyeviç Qoqol belə demişdi. Doğrudan da, böyük yazıçının ölümündən iki yüz ilə yaxın vaxt keçib, onun əsərləri isə, hələ də ən çox oxunan və sevilən “xoşbəxt” əsərlər sırasındadır...

Günel NATIQ